

Rune Clausen er historiker og museumsinspektør på Det Grønne Museum og formidler og forsker i emner og vinkler på jagtens kulturhistorie med fokus på natursyn, miljøhistorie og dyr-menneske-relationer fra oldtiden til i dag.

Keywords: Jagtens kulturhistorie, dyr-menneske-relationer, tidlig moderne tid, samtidshistorie, Danmark

RØDE RÆV, RØDE RÆV!

Ræv- og menneskenatur

Gennem fire nedslag i tysk og dansk naturvidenskabelig og jagtlig litteratur i perioden 1754-2017 undersøger artiklen træk af den historiske relation mellem menneske og ræv i et flerartsperspektiv. Artiklen viser, hvordan forholdet mellem menneske og ræv udvikler sig fra tidlig moderne tid til nutiden. I den tidlige moderne periode optræder ræven som liminal figur og et mere komplekst og identificerbart væsen, der tillægges karaktertræk, vi som mennesker kan relatere til i en form for væsensfællesskab. I den post-domesticerede nutid er ræven fremstillet med poterne solidt plantet i dyrenes og naturens sfære – klart adskilt fra mennesket, men stadig i rollen som grænsefigur, der frit bevæger sig mellem dyrenes og menneskets sfære.



Røde ræv! Røde ræv!
Lad min høne være.
Ellers skal jeg gi' dig tæv
så du bli'r så vind og skæv
som et havegærde!¹

Den snu og den snedige. Den tyvagtige. Den store museødelægger. Spurvebræberen. Hønsetyven. På en gang beundret og hadet, prist og jaget. Det er få væsener forundt at kunne bevæge sig mellem verdener som ræven. Rævens forbindelse til mennesket er ældre, end de fleste forestiller sig, og ræven mestrer som ingen anden livet i grænse-

1 Rasmussen 1967.

landet mellem verdener – både i fysisk og metafysisk form. På en gang tæt på og fjern, en del af menneskets domæne og del af det vilde, utæmmelige – aldrig længere borte end skyggernes udkant, lige der, hvor lyset fra bålet bliver til mørke.

Rævens liminale karakter og fremtrædende rolle i litteratur, folkeminder og mytologi er til at få øje på. Men det tilføjer også ræven et allegorisk slør, en uskarphed, som vanskeliggør identifikationen af den som et fysisk ikke-menneskeligt væsen. Relationerne mellem det biologiske dyr og mennesket, ræven som det opportunistiske rovdyr, der specialiserer sig i livet i grænselandet mellem menneske og natur, nat og dag, by og land, er vanskelig at få hold på og vikler ud af årtusinders indfiltret sameksistens. Ræven udfordrer den måde, vi er vant til at tænke dyr på. Men det er måske netop i den slags vanskeligheder, at de mest interessante spørgsmål opstår?² Er det rævens rolle som grænsefigur, der umuliggør adskillelsen af dyret fra forestillingen om det? Er ræven frem for alt det gode eksempel på, at menneskets forståelse af andre væsener foregår i et kontinuum, hvor vi forstår og fortolker andre væsener i forhold til grader af menneskelighed og ikke-menneskelighed gennem mere eller mindre velfungerende spejlinger? At både antropocentrisme og antropomorfisme er grundlæggende for menneskets erkendelse af ikke-menneskelige væsener?

I denne artikel undersøger jeg, gennem historiske nedslag i den jagtlige og populærvidenskabelige litteratur i 1750'erne, 1830'erne/50'erne, 1920'erne og 1990'erne, fremstillingen af ræven, som den kommer til udtryk i fire udvalgte tekster på tværs af tid, rum og genrer. Jeg gennemgår indledningsvist rævens og menneskets fælles historie i arkæologisk og kulturhistorisk perspektiv. Herefter jeg gennem analyse af fire udvalgte, tidstypiske tyske og danske tekster forfølger og forsøger at historisere rævens omskiftelige rolle som grænsefigur med afsæt i nyere teoretiske perspektiver inden for feltet, der beskæftiger sig med dyr-menneske-relationer historisk.

Den typiske læser vil måske have en forventning om at finde ræven bedst beskrevet som et dyr, som et fysisk væsen, i den jagtlige og videnskabelige litteratur og populærlitteratur; forestillingen om betydningen af praktisk jægererfaring, jægerens direkte forbindelse til ræven som genstand for jagten. De naturvidenskabelige idealer tilsiger, at her findes objektive og dyrenære beskrivelser – eller i hvert fald tekster, der mest indgående beskæftiger sig med ræven som et biologisk og fysisk væsen, i princippet tilnærmelsesvist rensat for mytologiseringer og tankesløv. Ræveteksterne, der er genstand for denne analyse, er udvalgt dels af hensyn til den tids- og genremæssige spredning og deres grad af repræsentativitet inden for den jagtlige og populærvidenskabelige litteratur. Udviklingen inden for den tidsramme, der er under behandling, bevæger sig fra kanten af en historisk tid, hvor dyr og dyr-menneske-relationer har en anden karakter. Fra den tidligste litteratur, hvor ræven optræder som et mere komplekst væsen, der tillægges karaktertræk, vi kan relatere til i en form for væsensfællesskab med mennesket, til det fuldt udviklede post-domesticerede samfunds frem-

stilling af ræven. I dag søges ræven fremstillet med poterne solidt plantet i dyrenes og naturens sfære – klart adskilt fra mennesket i det omfang, det overhovedet er muligt.

Den historiske undersøgelse af dyr-menneske-relationer tager her stadig udgangspunkt i mennesket i den forstand, at det er de historiske tekster dannet af mennesker, der udgør det empiriske grundlag, men samtidigt betragtes som udtryk for et foranderligt modsætningsforhold, hvor dyr og mennesker gensidigt påvirker den virkelighed, de deler. "Becoming-with" – at opstå, udvikle og eksistere i et artsfællesskab – er Haraways bud på en måde at begrebsliggøre denne forestilling på. Her indfanget i et citat af åndsfælle Anna Tsing: "What if we imagined a human nature that shifted historically together with varied webs of interspecies dependence? *Human nature is an interspecies relationship*".³ Selv om ræven kun har en indirekte stemme i kilderne, sætter den sine klare poteaftryk i den fælles historie gennem sin stadige tilstedeværelse, adfærdsmønstre og bevægelse gennem det fysiske delte landskab; gennem de ressourcer, vi deles og konkurrerer om – landskab, rum, husdyr og vildt – og gennem dens repræsentation i menneskeskabt tekst og tanke. Opfattelsen af ræven som ikke-menneskelig aktør følger i denne artikel forestillingen om dens handleevne eller agens som relationel; den er konstant i udvikling eller under opløsning i et forhold til nogen eller noget andet: "Simply put, nonhumans do not have agency by themselves, if only because they are never by themselves."⁴

Dybe spor og opfindelsen af skadedyret

Nyere forskning fletter ræv og menneske sammen allerede for omkring 42.000 år siden – da ræven gik fra at overleve på efterladenskaberne efter store rovdyrs byttedyr til at spise affald og madrester fra mennesket i istiden.⁵ Her arbejdes der bl.a. med en hypotese om, at rævens tilstedeværelse i fundmaterialet kan ses som en vigtig indikator for menneskets evne til at påvirke økosystemer i større skala – og placerer dermed forholdet mellem menneske og ræv helt centralt allerede på mammutsteppen i Mellem-Weichsel. Rester af ræve gravlagt med mennesker er også fundet i det nuværende Jordan, Israel og Cypern i et tidsspænd fra 16.000 år siden til ca. 8.000 år siden og indikerer, at animistiske træk i verdensopfattelsen holder ved længe, også i overgangen mellem jæger-samlerkulturer og de første landbrugere i den frugtbare halvmåne.⁶ Det kan også tolkes som tegn på, at dyr-menneske-relationer udvikler sig mere komplekst end det forenkledede modsætningsforhold tamdyr/vilde dyr tillader, men arkæologien er i sin natur nærig med detaljerne.

3 Haraway 2008; Tsing 2012, s. 144.

4 Sayes 2014, s. 144.

5 Baumann C, Bocherens H, Drucker DG, Conard NJ, 2020.

6 Reshef H, Anton M, Bocquentin F, et al. 2019.

For mennesket har jagten til alle tider haft den dobbelte praktiske funktion, at den på den ene side tjener til at skaffe føde på bordet, og på den anden side kan tjene til at beskytte mennesket mod farlige eller skadelige dyr.⁷ Landbrugets fremkomst ændrer på det forhold; vildsvin ødelægger markerne, fugle æder såsæden, og ræven tager hønsene. Ved landbrugets mellemkomst opfindes skadedyret for alvor, og balancen i jagtens dobbeltrolle forrykkes til først og fremmest at være en funktion af landbruget – og i symbolsk forstand i stigende grad et tegn på overskud, status og magt, når storvildt eller andet eftertragtet vildt nedlægges. Rovdyr, som ikke umiddelbart udgør en trussel for mennesket, som fx ræven, bliver i landbrugssamfundet hovedsageligt til et skadedyr, hvis potentiale som trussel mod, især tamfugle og dyreunger, overstiger dens nytteværdi som praktisk rotte-, mosegris – og musefanger, som kan være rar at have i nærheden af bosættelser, agre, kornlagre, nyplantninger i skov og plantage m.m.

Men det forhold er under stadig udvikling og forhandling – fx beretter forst- og jagthistorikeren Weismann, som vi møder igen senere i denne artikel, om rotteplagen på limfjordsøen Livø i første halvdel af 1800-tallet, som udsatte ræve sætter en stopper for. Desuden udsættes der på ”de fleste øer i Lillebælt” ræve hver sommer til bekæmpelse af mus.⁸ Inden for skovbruget er rævens indsats over for gnavere også værdsat. Af samme grund er Rentekammeret, under hvis ressort jagtvæsenet sorterede i enevældens tid, ikke tilbøjelig til at tillade overdrevet bekæmpelse af ræven.

Ræven den fredløse

Frem til den opdrættede jagtfasans overtag fra slutningen af 1800-tallet er ræven den foretrukne genstand for herskabsjagten på de danske godser.⁹ Liberaliseringen af jagtlovgivningen i henholdsvis den første danske jagtlov i 1840 og elleve år senere i 1851 knytter endegyldigt jagtretten til ejendomsretten, samtidig med at jagtretten på havet bliver gjort fri for enhver. Den eneret, som adelen og kongehuset har på jagten siden middelalderen bl.a. for at beskytte det eftertragtede vildt mod overudnyttelse og reservere det for sig selv, bliver gradvist brudt ved enevældens afskaffelse og indførelsen af en demokratisk forfatning.¹⁰ Fra at være et skattet og dermed delvist beskyttet objekt for elitens jagt, og samtidig et nyttedyr i skov- og landbrug, trækker kongemagt, adel og stat sin beskyttende hånd over ræven til sig. I den nystiftede Dansk Jagtforening, hvis kerne består af selvsamme elite, og som er kritisk indstillet overfor ”Nutidens ubesindige Skjødsløshed med Landets Vildtbestand”¹¹, som den opfatter som direkte resultatet af liberaliseringen af jagtlovgivningen 30-40 år tidligere, er

7 Kanstrup 2021, s. 178.

8 Weismann 1931, s. 362.

9 Laursen 2009.

10 Meltøfte et al. 2021.

11 1884 *Dansk Jagttidende*, Nr. 1./1.: s. 2.

"Udryddelse af skadelige Dyr"¹² specifikt fremhævet som et af foreningens hovedformål. Ræven, som hidtil – uden selv at vide det – har udfyldt en sammensat, kompleks rolle blandt mennesker, er pludselig mere udsat end nogensinde; nu entydigt tildelt skurkerollen som såkaldt rovtøj, skadedyr og hønsetyv. Jagten på ræven er de næste godt 100 år uden begrænsninger. Blandt jægere vedbliver ræven at have høj status som jagtbytte. Gift og sakse/fældefangst rynker man en smule på næsen af, men det opfattes også som et nødvendigt onde. I Arvid Johansens bog om revir- og vildtpleje fra 1934 hedder det: "Kort og godt: Mikkell er ikke til at have, hvor man vil have en god Vildtbestand. Han bør ikke udryddes, men det er der ingen Fare for, som Jagten nu drives på ham (...) han kan ikke udryddes i Danmark".¹³ Men som vi skal se, er det ikke alle, der er enige i den udlægning.

Registreringer af nedlagte ræve tyder på en fremgang i den danske rævebestand i de første årtier af den danske vildtstatistik liv, men siden 1960'erne er den i tilbagegang.¹⁴ Flere steder er bestanden reduceret voldsomt (på Bornholm udryddet) i forbindelse med bekæmpelse af rabies og parasitsygdommen ræveskab, som fortsat forekommer blandt danske ræve med mellemrum. På den danske rødliste, som vedligeholdes af Aarhus Universitet, er ræven ved den seneste vurdering i 2018 flyttet fra kategorien "livskraftig" til kategorien "næsten truet".¹⁵

Halfdan Rasmussens røde ræv, der bliver truet med tæv i børnerimet, citeret i indledningen til denne artikel, er det gennemdemokratiserede og voksende velfærdssamfunds ræv. En ræv, som viser sig ude af trit med tiden og synet på vilde dyr. Den fredløse ræv vinder ved jagtloven i 1967, samme år som billedbogen udkommer, en smule fred og får ret til at føde og opfostre sine hvalpe uden efterstræbelse fra jægere.

I dag deler ræven jagttid med flere andre arter fra 1. september til 31. januar. Til gengæld kan den reguleres som såkaldt skadevoldende vildt fra 1. juni til 29. februar (med fælder og skydevåben). Rævehvalpe kan desuden reguleres fra 1. juli til 31. august.¹⁶ I praksis betyder det, at ræven – selv i dag – blot kan regne med fred fra efterstræbelse fra mennesket i tre forårsmåneder. Livet i grænselandet har en pris.

Den mytologiske og litterære ræv

Over det meste af verden optræder ræven rigt i sagn, eventyr, fortællinger, noveller og romaner. Fra kinesiske og japanske ræveånder, der både optræder som beskytter

12 Ibid.

13 Johansen 1934, s. 90.

14 Danmarks vildtstatistik er påbegyndt i 1941 og baserer sig på jægerne egne indberetninger af jagtudbytte – <https://fauna.au.dk/vildtudbytte/udbyttet-online-siden-1941> (Besøgt 9/7 2025).

15 Seneste vurdering er fra 2018 jf. <https://ecos.au.dk/forskningraadgivning/temasider/redlist/soeg-en-art?artid=37232> (Besøgt 9/9 2025).

16 Jf. Vildtskadebekendtgørelsens kapitel 2, §5 <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2022/1408#P5> (Besøgt 9/7 2025).

og bedrager, over Æsops udødelige samling af fabler til den chilenske, vandlevende vampyr-ræv Nguruvilu. I den græske mytologi sættes de magiske dyr – den ufangelige teumessiske ræv, som terroriserer Theben, og den ufejlbarlige jagthund Laelaps – over for hinanden. Præsenteret for dette uløselige paradoks forvandler Zeus dyrene til sten og kaster dem op på himlen, hvor de blinker ned til os som stjernebillederne Store- og Lille Hund. I Romerriget og europæisk middelalder bliver ræve også en del af fortællinger og ritualer, ofte med fokus på deres listighed og forhold til mennesker og dyrehold i landbruget.

Ræven optræder hyppigt i rollen som trickster, en rolle den udfylder i utallige talemåder og kendte vendinger – at have en ræv bag øret vil fx for de fleste afkodes som udtryk for en person med skjulte hensigter, en fupmager eller en utroværdig person.¹⁷ Engang i middelalderen tillægges ræven i Danmark det udbredte tilnavn Mikkell: "Som hær kaldis Reynicke Voss oc Michil Ræff på Danske", som det hedder i den første danske oversættelse og trykte udgave af de populære rævefortællinger, der cirkulerede vidt og bredt i Europa på fransk og tysk under navnet *En Ræffue Bog*, 1555.¹⁸ Grænselandet mellem mennesker og dyr bør i germanisten B. Böhlers optik anskues som helt afgørende, fordi det udgør en central "Ermöglichungsgrund und Austragungsort des Wandels der politischen Semantik"¹⁹ og det gør sig gældende bredt – såvel i politiske som videnskabelige og litterære tekster, især i tidlig moderne tid. Böhlers ærinde er at påvise, at positioneringen af politiske aktører et sted mellem dyr og mennesker muliggør udvikling og afprøvning af ny politisk semantik i perioder med store omvæltninger i samfundet. Rævefiguren er et yndet symbol for magtkritik og sigter især på elitens og den politiske kultur. Men i stedet for at idealisere, hvordan vi bør opføre os som mennesker, bruges figuren til at vise, hvordan vi rent faktisk opfører os – selviske, amoralske og beregnende. Rævens allegoriske styrke, som kan rumme både dyrets og menneskets egenskaber, bliver gennem dens handlinger, narrative rolle og funktion en linse, hvor menneskets moral og politiske modsætninger kan udstilles. Böhlers udgangspunkt er den tidlige moderne tid, men rævefortællingernes popularitet holder ved i adskillige hundrede år, efterfølgende i folkebogsform.²⁰

Rævens grænseløse geografi

Ræven bevæger sig forholdsvis frit gennem menneskeskabte forhindringer, landskaber og miljøer. Den tilpasser sig. Den såkaldte urbane ræv er kommet for at blive og

17 Trickster benyttes her som forestillingen om en tvetydig grænseoverskridende (mytologisk) figur, der gennem list og bedrag kan drive både dyr, guder og mennesker til vanvid. Til gengæld kan tricksteren også løse op for låste situationer og mægle mellem modsætninger.

18 "som her kaldes Reinecke Fuchs og Mikkell Ræv på dansk" (min oversættelse) – Weigere 1555, s. 15.

19 Böhler 2013, omslag.

20 Englev 2006.

har etableret sig i København allerede i 1800-tallet.²¹ I Aarhus registreres den først i sidste halvdel af 1980'erne. Men byen har sandsynligvis været en del af rævens geografi hele tiden. Mennesker har bare ikke altid tænkt den med i den. Byræven er fx ikke et ukendt fænomen i det gamle Rom.²² Når danske fæstebønder og småkårsfolk indsender klager og ansøgninger om øget bekæmpelse af rævene i 1700-årene, er det, fordi de gør alvorlige indhug i bestanden af fjerkræ og smådyr i landsbyerne og udkanten af byerne.²³ Byrum og bebyggede områder kan rumme en højere grad af biodiversitet end det intensivt dyrkede landbrugsland pga. flere og mere varierede biotoper end det intensivt udnyttede landbrugslandskab. I visse tilfælde udgør byen ligefrem et økologisk rum i sin egen ret, der giver muligheder for udviklingen af helt nye arter.²⁴ Alligevel fremstilles byræven ofte i den videnskabelige litteratur og populærlitteratur som nyttilkommer.²⁵ Det kan til dels tilskrives, at urban økologi og urban natur som forskningsfelt er et relativt ungt felt, i det sidste tilfælde først for alvor foldet ud efter årtusindskiftet.

Det diskuteres fortsat, om byræve er landræve, der flytter til byen pga. pres på bestanden i det åbne land. Byræve er i den optik udtryk for, at bestandsoverskuddet i perioder søger nye jagtmarker i byens landskaber – indtil der er plads til dem på landet igen. Eller også drejer det sig om en mere genetisk isoleret bestand af byræve, som gennem adfærdsmæssig specialisering har etableret sig i urbane miljøer og dermed udgør en anden mere adskilt bestand.²⁶ Sandheden er nok et eller andet sted imellem, men de konkurrerende teorier udstiller, at vi finder det vanskeligt at tænke uden for historisk etablerede oppositionspar og modsætninger, som tilsyneladende tager udgangspunkt i en spejling og analogi til menneskelig adfærd og den historiske udvikling i forflytning af mennesker fra landet til by. Det er ikke umuligt, at den urbane ræv først for alvor bliver bemærket og får plads i fortællingen i det post-domesticerede samfund fra 1950'erne og frem, hvor rævefiguren som almindeligt kendt skadedyr og trussel (sygdomsmæssigt – fx rabies, ræveskab, rævebændelorm) gradvist erstattes af den vilde, naturlige ræv i takt med, at menneskers relationer til husdyr ændrer sig. Ræven træder efterhånden ind i rollen som det mangefacetterede opportunistiske rovdyr, der kan tolkes og forstås som udtryk for rå, ikke-menneskelig natur.

21 Pagh 2008.

22 Ferris 2018.

23 Weismann 1931.

24 De Llis, James (vært) interview med Gandy, Matthew, *Hermitix Podcast*, Afsnit 198, »Natura Urbana and Urban Ecology with Matthew Gandy«, 28. juni 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=b0CUYWl5wSE> (Besøgt 9/7 2025).

25 Fx Jørgensen 1996 (opr. 1976). Ræven, s. 5 + 35.

26 Pagh 2008, s. 51.

Husdyrenes tidsalder – og tiden efter

Historiker Richard Bulliet argumenterer, som andre før ham, for, at den globale historie kan anskues og struktureres ud fra andre grundperspektiver end den politisk betonedede begivenhedshistorie med mennesket som det naturlige midtpunkt.²⁷ Selvom alle periodiseringer er afhængige af perspektiv og dertil knyttede spørgsmål, som R. Koselleck bemærker, i et forsøg på en lignende opdeling i før-hestens, hestens og efter-hestens tidsalder, så har et perspektivskifte til dyr-menneske-relationer mulighed for at kaste nyt lys over historien og udgøre et mere uafhængigt, upartisk syn på global historie.²⁸ Kosellecks ærinde er stadig antropocentrisk i sin kerne; han er på jagt efter mere håndfaste spor af det såkaldt moderne, som ikke beror på cirkulære selvreferencer. Med samme udgangspunkt i mennesket foreslår Bulliet en periodisering af den globale historie baseret på vores forhold til dyr. Modsat Koselleck ser han ikke en nødvendig kobling mellem det moderne og udviklingen i dyr-menneske-relationer, men ser i stedet en særskilt udvikling, som på sin vis er gældende for hele den globale udvikling, men med meget specifikke lokale og regionale variationer, udviklinger og "divergenser".²⁹ For Bulliet bliver husdyrets indførelse afgørende for det, han betegner som domesticitetens tidsalder, hvor mennesket domesticerer dyr med henblik på menneskelig udnyttelse. Denne epoke efterfølges af post-domesticitetens tidsalder, som betegner nyere tids og nutidens industrielle, skjulte produktion og forbrug af dyr på den ene side, og den voksende afstand og fremmedgjorthed til husdyr, som en stor del af menneskeheden oplever i dag – i hvert fald i den såkaldt vestlige verden.

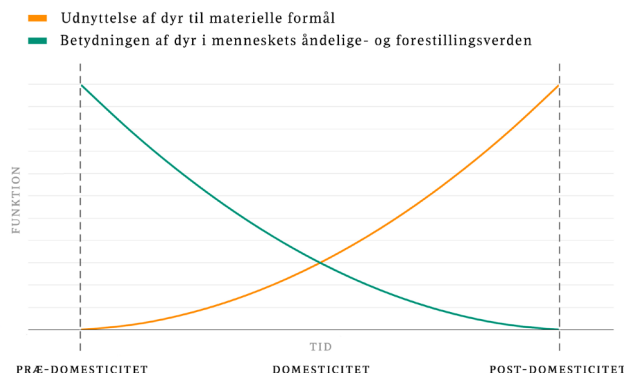
Når Bulliets periodisering kan være en frugtbar generaliseret ramme at tænke med i denne kontekst, skyldes det den tilsyneladende klare kobling mellem måden, vi omgås, holder og bruger dyr på, og den rolle, vi tildeler dyrene i tanker, forestillinger og ideer. Bulliet fremhæver tre karakteristiske træk ved det fuldt domesticerede samfund. Husdyr behandles på den ene side som objekter, der frit kan udnyttes – og på den anden side distancerer mennesket sig i stigende grad fra vilde dyr. De fleste mennesker i de domesticerede samfund lever sammen eller tæt på husdyr, som indgår som en del af hverdagen, livet og forestillingsverdenen. Sidst men ikke mindst er husdyr et helt centralt og integreret element i samfund og økonomi, som genstande for udveksling og forbrug.³⁰ Især i tiden efter 2. verdenskrig og sammen med den voksende velstand i den vestlige verden, den accelererende videreudvikling af den tekniske og industrielle udvikling, træder vi, i Bulliets udlægning, gradvist ind i en ny epoke af dyr-menneske-relationer frem for alt karakteriseret ved den ekstreme objektivering af husdyr: post-domesticitetens epoke. Bulliet er langt fra den eneste (jf.

27 Bulliet 2005.

28 Koselleck 2005, s. 161.

29 Bulliet 2005, s. 37.

30 Bulliet 2005, s. 174-88.



III. 1 Bulliets kurve over forholdet mellem mennesker og dyr. Kurven, der repræsenterer menneskets udnyttelse af dyr til materielle formål, stiger støt fra et lavt punkt i begyndelsen af domesticitetens tidsalder. Omvendt falder kurven, der repræsenterer dyrs betydning i menneskets forestillingsverden og åndelige liv, fra et højt niveau ved overgangstidspunktet fra før domesticitetens tidsalder indtræder. Kilde: Forfatterens illustration på baggrund af Bulliet 2005, s. 143.

Koselleck), der arbejder med dyr-menneske-relationer i et historisk perspektiv fokuseret på effekterne og udviklingen af, at mennesket i stigende grad fjerner sig fra dyr – eller måske rettere fjerner dyr fra sig. Dyr, som ellers har været en integreret del af det daglige liv og arbejde for flertallet af mennesker. Den såkaldte ”de-animalisering” af især byrummet, som dækker perioden fra sidste del af 1800-tallet og ind i det 20. århundrede, som fx Peter Atkins behandler gennem begrebet ”The Great separation”, er et andet eksempel på en urbant fokuseret vinkel på den samme udvikling.³¹

På de følgende sider vender jeg blikket mod fremstillingen af ræven gennem en række litterære og historiske nedslag, som hver især er eksempler på skoledannende, populære og udbredte værker i deres samtid. Teksterne, der behandles, er udvalgt, fordi de udtrykker udbredte og tidstypiske fremstillinger af ræven i den jagt- og populærvidenskabelige litteratur. Først i rækken står den tyske jæger- og forstmand Döbels kæmpeværk *Jäger-Practica* (1754) fra midten af 1700-tallet, som kommer til at udgøre en væsentlig del af grundlaget for uddannelsen og udviklingen af forst- og jagtvæsen i Nordeuropa. Dernæst den kendte danske forfatter Sten Steensen Blichers *Skrift for jagtelskere* (1859). Blicher er mest kendt for sin omfattende skønlitterære produktion, men i denne sammenhæng er det hans bidrag til dansk jagtlitteratur, der tages under behandling. Blichers indflydelse på dansk jagtlitteratur kan næsten ikke overdrives, da hans form, den praktiske manual til jagten krydret med anekdoter og fortællinger, bliver et mønster for jagtlitteraturen i Danmark. Skovrider C. Weismann er pioner, og også i sin samtid, en populær forfatter og meningsdanner inden for forst- og jagthistorie. Han tager i 1920’erne ræven under særlig behandling i bogen *Ræven* (1929). Den sidste i rækken er Bent Jørgensen, zoolog, tidl. Zoo-direktør i Kø-

31 Atkins 2012.

benhavn og både produktiv og afholdt formidler af populærvidenskab med dyr og dyrenes verden i fokus – i denne sammenhæng repræsenteret ved *Den ny bog om ræven* (1996), som er udkommet i flere og reviderede udgaver mellem 1976 og i dag.

Döbel – rokoko, myter og oplysning

Heinrich Wilhelm Döbel (1699-1759) er forfatter, forstmand og jæger fra Erzgebirge-området i Sachsen. Han oplæres fra barnsben som jægersvend gennem bedstefaren og farens mellemkomst. Döbel bliver udlært jæger og får sit svendebrev i hånden i Harzgerode i 1717. Så drager han på 'valsen' for at tilegne sig erfaring, som det var skik og brug, og dedikerer sig i perioden til studier i vildtbiologi med særlig fokus på rådyrets forlængede drægtighed. Gennem 1720'erne ansættes han ved en række fyrstelige hoffer som jæger, og fra 1733 i jagtvæsenet knyttet til det saksiske fyrstehof i Hubertusburg. Det er her, midt i rokokoens vilde jagtteater, tydeligst manifesteret i den luksuriøse og ressourcekrævende parforcejagt, at han i de næste mange år arbejder med at nedskrive sine erfaringer. Indsatsen belønnes med udgivelsen af lærebogen "Jäger-practica", som i mange år er et standardværk i udviklingen af tysk jagt- og forstvæsen, og når eftertidens påvirkningsmønstre også til Danmark. Eksemplaret, der er genstand for denne analyse, har været i den sydjyske Momsen-slægts eje, før det endte i Det Grønne Museums samling, hvor artiklens forfatter plejer sit daglige virke som museumsinspektør. Sin tid tro kommer Döbel som autodidakt polyhistoriker vidt omkring – han demonstrerer dybt kendskab til og praktisk erfaring med jagten, dyrene og skovbruget, selvom han er stærkt rodfæstet i samtidens vidensbase og tradition.

Döbel springer i det 17. kapitel af *Jäger-practica* ud i beskrivelse af ræven under overskriften 'Om ræve'. Over de næste sider følger en blandet naturhistorisk skildring, symbolsk fortolkning, gode råd til medicinsk brug af ræven – og til sidst en kort liste over jagtudtryk knyttet til ræven. Ræven er snu og listig. Et rovdyr i hundefamilien ligesom ulven – dog halvt så stor. Han fortsætter med en beskrivelse af rævens liv og vaner, reproduktion osv. Men midt i kapitlet opstår et markant skifte i teksten – i hvert fald i den nutidige læsers øjne. Döbel tager betegnelsen *fuchsschwänzer* (ordret: en adjektivisering af substantivet rævehale) under behandling og fortsætter i en tirade mod rænkesmede og hofsnoge. Her er en fukssvans selvfølgelig ikke den type af håndsav, som mange vil kende fra tømmerens værktøjskasse eller byggemarkedet, men et udtryk, der bruges om en overdrevent smigrende person, "som skaffer sig indpas i en andens hus, især ved smiger, ved bagvaskelse af andre", som det også hedder i Ordbog Over Det Danske Sprog.³² Altså i en symbolsk betydning, som vi ikke længere benytter i dag.

32 Oplagsordet 'Fukssvanser' i ODS online – <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=fukssvanser> (Besøgt 10/5 2025).

"Eftersom nu ræven er og kan betegnes som et listigt, snu og røverisk dyr, så kan tilnavnet 'fukssvanser' om onde mennesker ved mange hoffer og hersker let deraf udledes. I det mindste kan man med rette se på rævens list, fukssvansernes bedrag og konstante intrigieren, idet de søger at berøve deres nabo-kristne hans ærlige navn og ødelægge og forvrænge hans trofaste gerning."³³

Det hører til historien om Döbel, at han i 1726, kun et år inde i sin ansættelse i jagtvæsenet hos fyrst Leopold den 1. af Anhalt-Dessau, afskediges på grund af intriger ved fyrstehoffet, som det anføres i flere biografiske opslagsværker.³⁴ Döbel opgiver i første omgang jagten som levevej og ernærer sig i de følgende år som administrator og forpagter, indtil han i 1733 ansættes i jagtvæsenet i Sachsen. Hvad intrigerne præcis bestod i, henstår i det uvisse, men det er måske dem, og ikke mindst bagmændene, han har i tankerne, når han beskriver rævehalernes bedrag.

Han slutter sin bitre sidebemærkning med et digt:

"Die Füchse sind der Hühner feind,
Fuchsschwänzer großer herren Freund,
Der Jäger wird und kan der Hühner Feinde rächen
Der Teufel den Fuchsschwänzern den Hals zerbrechen"³⁵

Lige så uundgåeligt, nærmest skæbnebestemt, som jægeren efterstræber ræven, lader Döbel sine læsere forstå, vil guddommelig hævn – i dette tilfælde personificeret ved djævelens brutale indgriben – sørge for at stille rænkesmede og hofsnogetil regnskab. Jægerens hævn over ræven er del af en naturlig orden, hvor jægeren udfører en guddommelig forudbestemt opgave, og eftersom 'Fukssvanser' i Döbels tekst indtager rævens rolle i menneskeskikkelse, vil en tilsvarende skæbne indhente dem; ikke ved jægerens mellemkomst, men djævelen selv, som almægtig skarpretter.

I den efterfølgende tekst fortsætter Döbel med en række anbefalinger til medicinsk brug af ræven. Bl.a. hedder det at rævens hjerte og lever kan indtages mod tuberkulose, og ræveblod drukket varmt hjælper med at få nyresten til at passere.

Gennem hele værket kommer Döbel generelt med praktiske anvisninger til fældefangst og jagtteknikker, brug af hunde osv. i forbindelse med jagten på ræven. Men i sit kerneafsnit om ræven skriver han hovedsageligt om sig selv, om mennesker. Han skriver sig ind i de symbolske rævefortællingers tradition og trækker på hele

33 Döbel 1754, forfatterens oversættelse.

34 Opslag: Heinrich Wilhelm Döbel, Sächsische Biografie – [https://saebi.isgv.de/biografie/Heinrich_Wilhelm_D%C3%B6bel_\(1699-1746\)](https://saebi.isgv.de/biografie/Heinrich_Wilhelm_D%C3%B6bel_(1699-1746)) (Besøgt 1/7 2025) og Deutsche Biographie – <https://www.deutsche-biographie.de/sfz11470.html#ndbcontent> (Besøgt 1/7 2025).

35 "Ræven er hønsenes fjende,
Fukssvanser høje herres frænde,
Jægeren kan og vil hønsefjenden hævne
Djævelen vil fukssvansers hals sønderrevne" – forfatterens oversættelse af Döbel 1754, s. 39.



III. 2 En rævehalesælger falbyder sine varer til fornemt klædte herrer. Detalje fra titelbladsillustration.
Kilde: Weigere 1555.

den kendte billedverden, som hører litteraturen til, og spejler sin egen fortælling i ræven (jf. Bühler 2013). Jægeren Döbel sætter ræven som ikke-menneskeligt væsen i et modsætningsforhold til "Fukssvansene", som kun Gud – eller rettelig djævlén – kan straffe, når deres tid kommer. Hvorimod jægeren både "wird und kan" hævne sig på hønsetyven. Den er, når alt kommer til alt, bare en ræv, og ikke en del af menneskets sfære, og rævens straf er af en anden karakter, selvom begge må bøde med livet. Sammenblandingen af naturhistoriske skildringer, symbolsk rævefortælling og folketro flyder problemfrit sammen i fremstillingen; der er ingen mærkbare distinktioner mellem rævens antropomorfe optræden, den naturnære skildring af rævens adfærd og biologi og de jægerpraktiske anvisninger.

Jagtvennen Blicher

"Med hvem skulle vi hellere gjøre Begyndelse, en med den vidtbekjendte, ilde berygtede, allevegne forfulgte og intetsteds udryddede Ræv?"

indleder Steen Steensen Blicher retorisk sin liste over dyr under overskriften '*Vildtets Naturhistorie*' i *Diana. Et Skrivt for jagtelskere*.³⁶

Forfatter og præst Steen Steensen Blicher (1782-1848) betegnes som den første store realist i dansk litteratur. Han er især kendt for sine noveller, der er nyskabende for dansk prosa – og værker som fx *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* (1824) og *Hosekræmmeren* (1829) har sikret ham plads i den danske litteraturhistorie og kanon.

36 Blicher 1859, s. 21.

Men hvad de færreste uden for jægerkredse måske ved, så er den produktive forfatter også passioneret jæger. Han udgiver i perioden 1832-36 jagttidsskriftet *Diana* i hæfteform. Det bliver en klassiker i dansk jagtlitteratur og genoptrykkes i samlet form i 1850'erne i to udgaver.

Blichers ræv er både jægerens og digterens ræv. Jagtfortællingerne kommer til at danne skole i dansk jagtlitteratur og består af en historisk gennemgang af jagten, vildtet og suppleres undervejs med en lang række små og indimellem vittige jagthistorier.³⁷ Blicher gennemgår rævens anatomi og dens slægtskab i hundefamilien, som han dvæler ved. Her fremhæver han modsætningsforholdet i "det Fjendskab, som hersker mellem ham og denne" og fortsætter med at citere ordsproget "Frænde er Frænde værst, sagde Ræven, da de røde hunde vare efter ham", som ifølge forfatteren både kan udlægges som en ironisk bemærkning og som en ganske nøgtern beskrivelse.³⁸ Rævens tre hovedfremtoninger fremhæves (efter tysk inspiration): Røde ræve, sølv-ræve og sortræve – hertil kommer også såkaldt korsræve, med "Stribe langs hen ad Ryggen", hvide og blå arktiske ræve.³⁹ Adfærd og reproduktion beskrives også grundigt. Når det kommer til rævens "Næringsmidler", er Blichers jæger-vinkel tydelig. Han under den gerne insekter og gnavere, men når det kommer til dens kærlighed til fugle og harer, tager han det mere ilde op; så er ræven en tyv, der huserer blandt vildtet med et voksende synderegister, selvom der skinner en form for gensidig jægerrespekt igennem beskrivelsen af rævens jagtteknik på haren, "som vi tobenede Jægere, nærmer sig i Snirkelgang; maaske har vi lært det af ham." Og det bliver bestemt ikke bedre, når det kommer til "hans Myrderi blandt det Tamme". Her ærgrer han sig over, at man ikke kan bruge "Gjengældelsens Ret (...); thi han Kjød smager, som han selv lugter."⁴⁰ Sygdommene ræveskab og rabies omtales og beskrives – i det sidste tilfælde kaldet vandskræk.⁴¹

Rævens karakter kan ifølge forfatteren indbefattes i et ord: listighed – selvom den karakteristisk nok er overdrevet "saavel til at stjæle – som jo er hans Levebrød – som til at hytte sin Pels for Jægeren, viser han mere Overlæg, Indsigt og presence d'esprit, end vore andre firbenede Gavtyve."⁴² Men modig er ræven ikke – "hans Mod er kun Fortvivlelsens."⁴³ Blicher bevæger sig videre i en række myteaflivninger, herunder myten om at ræve ikke kan tæmmes. Selv tiger og hyæne kan overvindes og "maa vige for Menneskets Skarpsind og Udholdenhed."⁴⁴ Jagtformer på ræven gennemgås

37 Se fx Justesen, H. E. F. 1889. *Haandbog for jægere*. København: Gyldendal. s. 23 der gør udstrakt brug af let omskrevne citater fra Blichers tekst.

38 Blicher 1859, s. 21.

39 Blicher 1859, s. 22.

40 Blicher 1859, s. 24.

41 Vandskræk eller hydrofobi, fordi den syge ikke kan synke på grund af kramper i halsmuskulaturen. Larsen, Klaus. 2023. *Hundegalskaben i Valløby*, Ugeskrift for læger – <https://ugeskriftet.dk/nyhed/hundegalskaben-i-valløby> (Besøgt 14/07 2025).

42 Blicher 1859, s. 25.

43 Blicher 1859, s. 26.

44 Blicher 1859, s. 27.

grundigt med fokus på jagtens indretning, deltagernes ideelle sammensætning. Her hedder det bl.a., at klappere, der deltager i klapjagt, helst skal være "Store drenge, som er de muntreste og raskeste til at holde ud."⁴⁵ Voksne eller aldrende folk, små-drenge og kvindfolk dur ikke.⁴⁶

Blicher fremhæver ræven som biologisk ikke-menneskeligt væsen i kontrast til forestillingerne om den. Det ligger forfatteren på sinde at fremstille ræven mere rigtigt, rensat for de værste myter og mærkelige historier, men han kan ikke slippe magien helt. Tydeligst når han fx sætter lighedstegn mellem rævens jagtteknik og den menneskelige jæger, mellem de ønskværdige klapperes nødvendige raskhed og princippet om gengældelsens ret i forhold til ræven; spiser han bondens høne, så spiser vi ham (hvis det ikke lige var, fordi han smager så dårligt!).

Blicher var i samtiden ikke kendt for at beklæde sine skiftende præsteembeder med stor begejstring. Hans mange og langvarige jagt- og vandreture på heden, hvor han stifter bekendtskab med høj – og især – lav, antager næsten karakter af vagabondering. Han er i en stor del af sin tilværelse tyngt af gæld og har svært ved at finde sig til rette på den plads i livet, hans omgivelser forventer af ham. Blicher er på sin vis selv en grænsefigur, der evner at bevæge sig gennem varierede landskaber og virkeligheder, og det ligger lige for at læse Blichers eget liv ind i hans fremstilling af ræven i teksten – til trods for forfatterens bestræbelser på at fremstille ræven mere direkte og ærligt.

Weismann – forstmand, jæger og forfatter

Forstmand, forfatter og jagthistoriker Carl Weismann (1871-1944) slår post-domesticitetens tone an med patos og nostalgi i sin bog *Ræven* fra 1929. Han beskriver skønne danske sommeraftener ved bøgetræet, indhyllt i naturen med ræveunger og grævling, elverpigidans og mosekonebryg. Her betragter børnene i fortællingen i skjul stuepigen Karen, der drillende snupper mønter fra karlen Jens. Men "nu slaas Karen og Jens ikke mere om 25 Ører, men kører i deres egen fine Bil, naar de besøger det gamle Land."⁴⁷ Men blev den hjemvendte ungdom spurgt om deres oplevelser i øvrigt, svarer de, at de ikke har oplevet noget særligt, blot ræveungernes leg. Ikke noget særligt, for det ser de jo så tit. Men alligevel nok til at præge dem senere i livet med indtryk, de aldrig glemmer, lader forfatteren forstå. Weismann, der er af en familie af forstfolk – hans far var skovrider i Boller Skovene – beskriver sandsynligvis sin egen opvækst i teksten. Han fortsætter i en melankolsk tone: "nu er den vrang Bøg for længst fældet og Rævene skudt bort, taget på Gift og i Sakse, og Rævebankens mange

45 Klapjagt er en jagtform, hvor vildtet "klappes" (drives) frem mod i forvejen posterede skytter. Klapjagt drives normalt med et ca. 1:3 forhold mellem skytter og klappere, hertil et antal apportører med hunde.

46 Blicher 1859, s. 28.

47 Weismann 1929, s. 21.

Rør og Gange, hvor utalte Generationer af Mikler er kommen til Verden, er sunket sammen eller stoppet med Jord og Løv.”⁴⁸

Weismann har flere ærinder i bogen, som på mange måder er en blandet affære i skiftevis essaystil med naturnære betragtninger, skiftevis natur- og jagtpolitisk kampskrift og skiftevis symbolsk dyrefortælling. Hans klare negative holdning til dels liberaliseringer af jagtloven, og dels den hensynsløse efterstræbelse af ræven og rovvildt generelt, står tydeligt at læse. Weismann placerer sig i klar konservativ opposition til den gængse holdning i sin tid. Hovedfortællingen handler om to rævehvalpe, der tages ind i hjemmet af en bondefamilie. Rævehvalpenes mor har såret bondens hund dødeligt i rævegraven – og siden lader hun selv livet som følge af bondens hævnaktion. Bonden skåner i første omgang hvalpene i håbet om at kunne tjene en skilling på at sælge hvalpene, men Mikkelt og Line, som de to hvalpe kaldes, vokser op i familien og bliver et kendt fænomen på egnen. Skæbnen vil – naturligvis, fristes man til at skrive – at begge ræve møder deres endeligt for enden af geværløbet ført af en udefrakommende, nyttilflyttet karl, der udnytter jagten på frijagtsarealet. Men

”det var ventet, at det maatte gaa som det gik. Forholdene her hjemme er altfor smaa til at vilde Dyr kan faa Lov at leve, naar de holdes tamme i nogenlunde fri Tilstand, og Miklerne delte blot skæbne med vore andre tæmmede vilde Venner, Ravn og Krage, Musvaage, Ilder og Maar.”⁴⁹

Weismanns standpunkt og fortolkning er på sin vis udtryk for en konservativt, dannet eller elitær tilgang til emnet, som nok er på forkant med tiden. Men det afspejler også den tiltagende urbanisering, hvor byens naturbrugere er godt på vej til at overhale den traditionelle naturbruger på landet.⁵⁰ Weismann er ansat som skovrider på henholdsvis Fussingø, Lindenberg og Mylenberg under lensgreve C. G. E. Schimmelmans ejerskab frem til 1922, hvor sønnen overtager. Han har i perioden frie hænder, men tager to år efter den ældre greves død sin afsked, fordi han ikke kan forlige sig med forholdene efter ejerskiftet.⁵¹ Weismann bosætter sig herefter i Kgs. Lyngby, og det er fra denne tid og frem, at størstedelen af hans udgivelser bliver til.

Bent Jørgensen – dyrenes videnskabelige ambassadør

”At være snu som en ræv, er noget, der er forbeholdt mennesker,” skriver zoolog, forfatter, naturvidenskabelig formidler og direktør for Københavns Zoo gennem 15

48 Ibid.

49 Weismann 1929, s. 43.

50 I 1930 fordeler Danmarks befolkning sig med henholdsvis knap 44% af befolkningen i byerne (hovedstaden og provinsbyerne) og 56% på landet (sognekommuner) iflg. Danmarks Statistik.

51 Heinrich Carl Schimmelman (1890-1971) arver Lindenberg og Mylenberg ved faderens død. H. C. Schimmelman dømmes efter 2. verdenskrig for landsforræderi p.g.a. sin tilknytning til nazistpartiet og får en del af sine ejendomme konfiskeret af staten. Desuden opslaget ”C. Weismann” på lex.dk (opr. Dansk biografisk leksikon) – https://biografiskeksikon.lex.dk/C._Weismann (Besøgt 15/7 2025).

år, Bent Jørgensen (1933-) i *Den ny bog om ræven* fra 1996. Jørgensen er passioneret zoolog og udgav allerede som 17-årig det hjemmeproducerede blad *International Zoo News*, som levede videre i mere end 50 år på nye hænder. Han har en omfattende liste af zoologiske populærvideenskabelige publikationer bag sig, som også tæller flere udgivelser oversat til andre sprog.

Jørgensens bogtitel afslører, at det ikke er første gang han behandler emnet. 20 år tidligere, i 1976, udgiver Jørgensen sin første bog om ræven. Forfatterens fascination og beundring for dyret skinner igennem flere steder: "Ræven er det eneste af vore rovdyr, der har kunnet holde stand over for mennesket (...) Den har ikke ladet sig røre af, at der er blevet dobbelt så mange danskere i de sidste hundrede år, og at bebyggelsen har bredt sig ud over landet. Tværtimod – den har vendt udviklingen til sin fordel og er oven i købet begyndt at flytte ind i byerne. Ræven klarer sig ikke, fordi den er snu, men fordi den er opportunist."⁵² Jørgensens tekst kan læses som det fuldt udviklede post-domesticerede samfunds fremstilling af ræven. Her er ræven, trods sit titusindårige evolutionsmæssige parløb med mennesket, entydigt placeret i naturen, godt og grundigt 'entzaubert', selvom den 'natur', den bevæger sig i, er et menneskeskabt miljø. Ræven tillægges her også en slags symbolsk trodsig natur; den holder stand over for mennesket, og den vender udviklingen til sin fordel. Her kan vi så alligevel læse en form for snuhed ind i Jørgensens karakteristik, som vi kan genkende fra de foregående rævekaraktistikker; evnen til at sno sig og tilpasse sig. "I Danmark føler ræven sig hjemme næsten alle steder," hedder det, og det er i en sådan grad, at Jørgensen opstiller en modsætning mellem den oprindelige tætte, vidstrakte skov, som i virkeligheden kan rumme langt færre ræve end kulturlandskabet, der "er en gave til ræven, ligesom det er det til mange andre danske dyr."⁵³

Om ræven som påstået skadedyr skriver Jørgensen: "... at tale om ræven som skadedyr, fordi den roder i havens blomsterbede, eller fordi den snupper en fasan eller en hare i den natur, som den må have samme ret til som os – det er et udtryk for en forarmelse i vort forhold til naturen,"⁵⁴ og her er han sådan set helt på linje med den erfarne jæger Arvid Johansen, som med uforbeholden beundring for ræven, i andet bind af sit grundige tobindsværk om jagt og vildtforvaltning, 60 år tidligere, skriver: "Mikkel er en Pryd paa Vildtparaden. Han er et stykke Vildt, som det er enhver Jæger værdigt at jage." Selvom ræven både er en røver, en tyveknægt og en jæger, så er han et af de Dyr, som bedst forstaar at undgaa Menneskets Efterstræbelser, ja i saa høj Grad forstaar han det, at han kan bygge sit Bo, sætte sin Yngel og tage sin Føde klods op ad Gennemsnitsjægerens Bopæl og endda bjerger baade Kuld og Pels. Hatten a' for ham!"⁵⁵

52 Jørgensen 1996, s. 10.

53 Jørgensen 1996, s. 32.

54 Jørgensen 1996, s. 121.

55 Johansen 1934, s. 45.

Ræven og grænserne

Vi følger i det foregående rævespor på tværs af menneskeskabte tider og steder – fra Döbel, over Blicher, til Weismann og Bent Jørgensen – strækkende over mere end 250 år fra 1750'erne og frem til årtusindeskiftet for at se, hvordan rævens rolle som grænsefigur udvikler sig på tværs af tid gennem analyser af ovenstående tekster. Når det kommer til menneskets evner til at tænke og dermed beskrive ikke-menneskelige væsener – i hvert fald ræven – viser det sig at være en udfordring for rækken af forfattere at tænke uden for de rammer og kategorier, vi i forvejen har placeret ræven i – på et meget tidligt tidspunkt i historien.⁵⁶

Bulliets semi-strukturelle periodisering i domesticitet og post-domesticitet kan måske nok være overordnede rammer at tænke i, og understøtter forståelsen af menneskers overordnede, tidsbundne tilgang til- og opfattelse af andre medvæsener. Men når Bulliets periodisering ikke er helt uproblematisk som ramme, skyldes det især den meget brede, essayistiske pensel, han arbejder med. Perioderne er temmelig uklart afgrænsede, og det vanskeliggør en mere præcis anvendelse og læsning. Hans tilgang er udpræget angelsaksisk og fokuserer på tendenser og udvikling i den vestlige verden – som nævnt især den amerikanske og den engelske. Inden for rammerne af domesticitetens epoke tænker Döbel og Blicher i flydende overgange mellem mennesker og ikke-mennesker. Den første mere end den anden. Döbel kobler umiddelbart sine egne og personlige oplevelser og læser dem ind i en fortælling, hvor ræven både kan være et symbol, et menneske og et ikke-menneske. Blicher er videre i, hvad der senere er betegnet som poetisk realisme, og vil gerne have ræven placeret i "Systemet" som et væsen, der er tydeligere adskilt fra mennesket.⁵⁷ Myter og skrøner bør afsløres. Men han er ikke helt klar til at slippe den gamle ræv.

Både Döbel, Blicher og Weismann tænker og skriver sig uforbeholdent sammen med ræven. De tre forfattere, som hver især på deres måde selv er grænsefigurer – eller i hvert fald grænsesøgende – i liv og handling, spejler sig i rævefiguren som kendt analogi og symbol, men også som væsen, hvis egenskaber de skiftevis respekterer, fascineres af og fordømmer. Bent Jørgensen er til dels koblet fri af den gamle ræv. Og dog kan han ikke undgå at forholde sig til de samme kategorier og beskrivelser. Jørgensens nye ræv er til gengæld udtryk for en form for paradoks balance, hvor den vilde, utæmmede natur har det allerbedst i det tæmmede kulturlandskab. Tricksteren er ganske vist i biologens begrebsapparat blevet til en opportunist, men det ændrer ikke på, at det bedste eksempel på den udvikling, han kan komme i tanker om, netop er ræven.

Især når det kommer til sammenhængen mellem dyr eller ikke-menneskelige væsens relative betydning i menneskets forestillingsverden sammenholdt med den

56 Jf. afsnittet "Den mytologiske og litterære ræv" herover.

57 Blicher 1859, s. 21.

stigende grad af objektivisering af husdyr, er Bulliets periodisering for simpel. Hverken jægere eller naturvidenskabsfolk kan forholde sig til ræven uden også at forholde sig til tidligere kategoriseringer og rammesætninger. De kan heller ikke forholde sig til den uden at forholde sig til sig selv. Det er måske også en afgørende del af Haraway og Tsings pointe, når de fastholder, at menneskets natur helt grundlæggende er et mellemartstligt fællesskab.⁵⁸ Haraways begreb "Becoming-with" er udtryk for en kompleks, sammenfiltrende og asymmetrisk proces, som til trods for en slagside til menneskets fordel, gør det vanskeligt at skille dyret fra mennesket – og i særdeleshed omvendt. Bulliets antagelse omkring det omvendt proportionelle forhold mellem dyrenes betydning og vægt i menneskets forestillingsverden på den ene side – og modernitetens fremmedgørende effekt i forhold til dyr på den anden, forekommer af samme årsag for generaliseret. Det mellemartslige fællesskab består også i det såkaldt moderne. Det ændrer ganske vist form, og forståelser og betydninger bliver andre, men som Bent Jørgensens tekst demonstrerer, betyder det ikke nødvendigvis, at det ikke-menneskelige forsvinder, men snarere opstår en forskydning, æstetisering og idealisering af den ægte vilde natur, nærmest i opposition til menneskets omsiggribende indflydelse. Men trods fokusskiftet udfylder ræven fortsat rollen som grænsefiguren, der kan bevæge sig mellem verdener og rum.

Hvor er nu ræven blevet af? Ræven har hele tiden været der. Som anført indledningsvist er min undersøgelse i sin essens med mennesket i centrum. Det er et grundvilkår, at vi forstår og fortolker andre væsener, gennem sanser og sprog, der er tilgængelige for os. Men det er i lige så høj grad et grundvilkår for ikke-menneskelige væsener, at de ikke er historisk bevidst handlende aktører isoleret set, men netop kun i sammenhæng med andre og andet. Ræven har ikke invaderet menneskets verden – eller er en nytilkommer i den. Den har hele tiden været en del af den. Mennesket har transformeret landskaber og omgivelser med skiftende formål og ambition – og ræven er fulgt med. Som vi har set, og som Bühler også pointerer, er det langt fra kun i politiske og litterære tekster, at ræven anvendes symbolsk.⁵⁹ Populærvidenskabelige fremstillinger og jagtmanualer går heller ikke fri. Fordi ræven – i menneskeøjne – lever på grænsen mellem natur og kultur, dag og nat, tam og vild, så modsætter den sig på sin vis menneskets kategoriseringer og grænsedragninger – for den er hverken eller. Den bliver ved med at bevæge sig og leve mellem, over og omkring de grænser, vi forsøger at forstå den gennem.

Er det overhovedet muligt at skrive historie om dyr, der ikke overvejende kommer til at handle om mennesker, spørger historiker Anne Katrine Gjerløff lidt retorisk i 2012 i sin artikel om dyrs roller i Danmark i 1800-tallets afslutning.⁶⁰ Måske ikke. Men det omvendte spørgsmål kan med lige så stor ret stilles: er det overhovedet muligt at skrive historie om mennesker, der ikke også kommer til at handle om dyr?

58 Tsing 2012, s. 144.

59 Bühler 2013.

60 Gjerløff 2012, s. 396.

I 1947 udkom Christian Dahlerup Koch med *Den gode gamle rævebog*.⁶¹ Den består af de samme rævefortællinger, som genkendes fra middelalderens rævebog – med justeringer og tilpasninger til børn, som er bogens primære målgruppe. Den er udkommet i adskillige udgaver siden. Dahlerups rævebog slutter godt for ræven – med en stor fest: ”Og sidenhen begyndte Mikkell i sit nye embede som statsministerræv – det betød, at han satte sig op bag statsministerens ene øre”, men som vi har set, nøjes Mikkell ikke kun med statsministre eller andre notabiliteter; han har en evne til at snige sig ind i tanker og forestillinger hos mange af os, høj som lav.⁶² ”Nogen siger, at dér sidder han endnu” afslutter fortælleren i *Den gode gamle rævebog* – og meget tyder på, at han nok heller ikke springer ned lige med det samme!⁶³

Referencer

- Atkins, Peter. 2012. *Animal Cities: Beastly Urban Histories*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315567167>
- Baumann, C., Bocherens, H., Drucker, D. G. & Conard, N. J. 2020. “Fox dietary ecology as a tracer of human impact on Pleistocene ecosystems.” *PLOS ONE* 15(7): e0235692. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0235692>
- Blicher, S. S. 1859. *Et Skrivt for Jagtelskere*. 2. udg. Randers: J. M. Elmenhoff & Søn.
- Brand, Adele. 2019. *The Hidden World of the Fox*. William Collins.
- Bulliet, Richard. 2005. *Hunters, Herders, and Hamburgers: The Past and Future of Human-Animal Relationships*. Columbia University Press.
- Bühler, Benjamin. 2013. *Zwischen Tier und Mensch: Grenzfiguren des Politischen in der Frühen Neuzeit*. München: Wilhelm Fink Verlag. DOI: <https://doi.org/10.30965/9783846754528>
- Döbel, Heinrich Wilhelm. 1754. *Neueröffnete Jäger-Practica oder der wohlgeübte und erfahrene Jäger: darinnen eine vollständige Anweisung zur ganzen Hohen und Niedern Jagd-Wissenschaft in vier Theilen enthalten*. Leipzig.
- Ferris, Iain. 2018. *Cave Canem: Animals and Roman Society*.
- Gjerløff, Anne Katrine. 2012. “Offer, fjende, frænde, føde: Dyrs roller i Danmark i 1800-tallets slutning.” *Historisk tidskrift* 132(3). Sverige.
- Haraway, Donna. 2008. *When Species Meet*. University of Minnesota Press.
- Haraway, Donna. 2016. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1lcw25q>
- Johansen, Arvid. 1934. *Jagtreviret*. I–II del. København: Forlaget Naturvenner.
- Jørgensen, Bent. 1996 (opr. 1976, revideret 1996). *Den ny bog om ræven*. Naturens Verden, på Rhodos.

61 Koch 1947.

62 Koch 1947, s. 82

63 Ibid.

- Kalof, Linda (red.). 2017. *The Oxford Handbook of Animal History*. New York: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199927142.001.0001>
- Kanstrup, Niels. 2021. "Jægerens natur." I *Hvilken natur? En antologi om natursyn og natur i Danmark*, 173–180. Odense: Biologiforbundet.
- Koch, Christian Dahlerup. 1947. *Den gode gamle rævebog*. Ill. Ole Byskov. København: Erichsen.
- Koselleck, Reinhart. 2005. "Der Aufbruch in die Moderne oder das Ende des Pferdezeitalters." I *Historikerpreis der Stadt Münster. Die Preisträger und Laudatoren von 1981–2003*, red. Berthold Tillmann. Münster: Stadt Münster, 159–174.
- Latour, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Laursen, Jesper. 2009. *Herregårdsjagt i Danmark*. Gad.
- Maher, L. A., Stock, J. T., Finney, S., Heywood, J. J. N., Miracle, P. T. & Banning, E. B. 2011. "A Unique Human–Fox Burial from a Pre-Natufian Cemetery in the Levant (Jordan)." *PLOS ONE* 6(1): e15815. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0015815>
- Meltofte, H., Dinesen, L., Boertmann, D. & Hald-Mortensen, P. 2021. "Danmarks fugle gennem to århundreder: Udviklingen i Danmarks yngle- og trækfuglefauna siden år 1800 i relation til landskabs-, klima- og samfundsændringerne." *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 115(1).
- Pagh, Sussie. 2008. "The History of Urban Foxes in Aarhus and Copenhagen, Denmark." *Lutra* 51(1): 51–55. Arnhem: Wageningen.
- Rasmussen, Halfdan. 2013 (1967). *Halfdans ABC*. København: Forlaget Carlsen.
- Raulff, Ulrich. 2015. *Das letzte Jahrhundert der Pferde: Geschichte einer Trennung*. München. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406682452>
- Reshef, H., Anton, M., Bocquentin, F. m.fl. 2019. "Tails of Animism: A Joint Burial of Humans and Foxes in Pre-Pottery Neolithic Motza, Israel." *Antiquity* 93(371): e28. DOI: <https://doi.org/10.15184/aqy.2019.165>
- Sayes, E. 2014. "Actor–Network Theory and Methodology: Just What Does It Mean to Say That Nonhumans Have Agency?" *Social Studies of Science* 44(1): 134–149. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306312713511867>
- Trut, Lyudmila. 1999. "Early Canid Domestication: The Farm-Fox Experiment." *American Scientist* 87(2). DOI: <https://doi.org/10.1511/1999.20.160>
- Tsing, Anna. 2012. "Unruly Edges: Mushrooms as Companion Species: For Donna Haraway." *Environmental Humanities* 1(1): 141–154. DOI: <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>
- Weismann, C. 1929. *Ræven*. København.
- Weismann, C. 1931. *Vildtets og jagtens historie i Danmark*. København: C. A. Reitzels Forlag.

Weigere, Herman. 1555. *En Ræffue Bog, som kaldes paa Tyske Reinicke Foss ...*
Lübeck.

Websteder

Danmarks Vildtstatistik: *Udbyttet online siden 1941*. <https://fauna.au.dk/vildtudbytte/udbyttet-online-siden-1941> (Besøgt 9/ 7 2025)

Englev, Karen. *En Ræffue Bog*. https://bornelitteratur.lex.dk/En_R%C3%A6ffue_Bog (Besøgt 8/7 2025)

“Fukssvanser”, opslag i *ODS online*. <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=fukssvanser> (Besøgt 10/5 2025)

“Weismann,” opslag i *Dansk biografisk leksikon (lex.dk)*. https://biografiskeksikon.lex.dk/C._Weismann (Besøgt 15/7 2025)

“Heinrich Wilhelm Döbel,” opslag i *Sächsische Biografie*. [https://saebi.isgv.de/biografie/Heinrich_Wilhelm_D%C3%B6bel_\(1699-1746\)](https://saebi.isgv.de/biografie/Heinrich_Wilhelm_D%C3%B6bel_(1699-1746)) (Besøgt 1/7 2025)

“Heinrich Wilhelm Döbel,” opslag i *Deutsche Biographie*. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz11470.html#ndbcontent> (Besøgt 1/7 2025)

Larsen, Klaus. “Hundegalskaben i Valløby.” *Ugeskrift for Læger*. <https://ugeskriftet.dk/nyhed/hundegalskaben-i-valloby> (Besøgt 14/7 2025)

De Llis, James (vært). Interview med Matthew Gandy. *Hermitix Podcast*, afsnit 198, “Natura Urbana and Urban Ecology with Matthew Gandy,” 28. juni 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=b0CUYWl5wSE> (Besøgt 9/7 2025)

English summary

Red fox, red fox! The fox and human nature

Through four case studies drawn from German and Danish popular-scientific and hunting literature published between 1754 and 2016, this article examines aspects of the historical relationship between humans and red foxes from a multispecies perspective. It demonstrates how this relationship has evolved over time. The analysis traces representations of the fox from the early modern period, when the fox, as a liminal figure, was portrayed as a complex and relatable being endowed with characteristics suggesting a shared essence with humans. The author follows this development into the post-domesticated present, in which the fox is increasingly depicted as firmly situated within the sphere of animals and nature. Today, the fox tends to be represented as clearly distinct from the human, yet still retains its role as a liminal figure negotiating the space between the human and the animal spheres.